

EPIKEJA I OBLIKOVANJE SAVJESTI

Dr. Marijan BIŠKUP, O. P.

U izlaganjima predavača ovog teološkog tjedna govorilo se je o savjesti pod raznim vidovima. Raspravljalo se je između ostaloga o mnogim delikatnim temama koje su vezane uz problem savjesti, kao npr. savjest-sloboda-zakon; savjest i auktoritet; savjest u napetosti između pojedinca i društva i sl.

Ovdje ćemo se ukratko osvrnuti na jedan vrlo značajan problem koji je usko povezan sa savješću. Riječ je, naime, o epikeji¹ koja u određenim okolnostima korigira zakon kada je ovaj zbog svoje općenitosti nedostatan.

Termin je grčkog porijekla (he epieikeia — pravičnost), a ovdje se uzima u značenju jednakosti sviju pred zakonom. Budući da se etimološko značenje epikeje poklapa s pojmom jednakosti, potrebno je odmah naglasiti da izrazi »epikeja« i »jednakost« označuju dvije stvari koje su međusobno povezane a ipak različite. Epikeja se prvenstveno odnosi na moralnost i nutarnje područje čovjekovog djelovanja, a jednakost spada na područje pozitivnog prava i odnosi se na vanjsko područje. Ona kao neka viša pravednost ispostavlja postojeće pravo potičući čovjeka na humanu upotrebu zakona te izgleda kao da na neki način stvara posebno pravo².

Što je epikeja?

Ima slučajeva koje zakonodavac, stvarajući zakone po načelu »ut in pluribus«, nije mogao predvidjeti. Vršenje pojedinih zakonskih propisa u posebnim okolnostima ne samo da nije kreposno nego je čak i štetno. U tom slučaju potrebno je korigirati pozitivno pravo i ravnati se po načelu epikeje, tj. treba ići za vršenjem zakona ne prema slovu

1) U posljednjih trideset godina pojavilo se je više studija i članaka koji govore o epikeji. Spomenimo samo neke: L. J. RILEY, *The History, Nature and Use of Epieikeia in Moral Theology*, Washington 1948.; E. HOMEL, *La vertu d'épikle*, »Sciences Ecclésiastiques XIII (1961), str. 35—36.; *Fontes graeci doctrinae de epikeia*, Periodica de re morali, canonica, liturgica LIII (1964), str. 169—185.; *L'usage de l'épikle*, Studia Moralia III (1965), str. 48—81.; F. D'AGOSTINO, *La dottrina dell'epicheia nel pensiero di Edouard Hamel*, Rivista di Teologia Morale I, n. 2 (1969), str. 143—159.; *Il tema dell'epieikeia nella S. Scrittura*, Rivista di Teologia Morale V, n. 19 (1973), str. 385—406.

2) Usp. P. PALAZZINI, *Epikéia*, Enciclopedia Cattolica, sv. 5., str. 440.

nego prema duhu zakona. Epikeja nije, dakle, ni suženo tumačenje zakona³⁾, ni neka vrsta samooprosta, a niti bijeg pred zakonom, nego čin kreposti razboritosti koja nas obavezuje da mimo slova zakona preuzmemo na sebe obavezu ako to traže smisao zakona i opće dobro⁴⁾. Po svojoj nakani zakon teži za uspostavljanjem općeg dobra i pravednosti. Ima slučajeve u kojima se vršenjem zakona — kada je on radi svoje općenitosti nedostatan — ne bi postiglo dobro, pa epikeja treba spriječiti doslovno vršenje zakona⁵⁾. U takvom slučaju ne može se govoriti o izigravanju dotičnog zakona, nego radije o mimoilaženju slova zakona a da bi se u isto vrijeme postigao smisao istoga.

Iz dosad rečenoga vidi se da epikeja ne želi izbjeći zakon, nego nas potiče i obavezuje da ga vršimo još savjesnije i savršenije. Ovakvo opsluživanje zakona pokazuje čovjekovu slobodu i osobnost koje ne robuju slovu zakona nego ga žele što savjesnije ispuniti.

Epikeja je krepost koju bi trebao posjedovati i podložnik i zakonodavac. Već smo prije spomenuli da zakonodavac nije mogao predvidjeti sve slučajeve. Razložno se, dakle, pretpostavlja: da je zakonodavac određen konkretni slučaj mogao predvidjeti, sigurno bi ga izuzeo iz općeg zakona. Primjena epikeje u ovom slučaju pokazuje podložnikovo krepkosno stanje preko kojega se dotični trudi da bi u teoriji spoznao i u praksi ostvario smisao zakona.

Epikeja kroz povijest

Prije nego li iznesemo osnovne misli o upotrebi epikeje potrebno je spomenuti nekoliko poznatijih imena koja su utjecala na razvoj ove misli kroz povijest.

Na prvom mjestu željeli bismo istaknuti ime grčkog filozofa Platona. Epikeja za njega predstavlja »milosno popuštanje« ljudskoj slabosti, neku vrstu neophodno primijenjenog oprosta, te izvjesnu devijaciju i potvrdu savršenog prava. Epikeja je za Platona samo »manje zlo«⁶⁾.

Aristotelovo realističko poimanje života odrazilo se i na njegov pojam epikeje. Zakon je po svojoj naravi opća odredba, a u životu ima pojedinih slučajeva na koje se, želimo li postići svrhu zakona, ta opća odredba ipak ne može primijeniti. U tom slučaju bit će ispravno i nužno korigirati zakon u onim pojedinostima gdje se on zbog svoje općenitosti pokazuje nedostatnim. Postupajući tako izvodimo samo ono što bi učinio zakonodavac da se je našao u ovoj situaciji. Takav postupak predstavlja u stvari preuređenje zakona onako kako bi on stvarno izgledao da je zakonodavcu bio poznat slučaj o kome je riječ⁷⁾.

Sv. Albert Veliki prvi uvodi u teologiju aristotelovsku koncepciju epikeje primjenjujući je najprije na područje civilnog zakona pa iz tog

3) Usp. H. NOLDIN, *De principiis*, 28. izd. Oeniponte/Lipsiae 1941., str. 164.; A. ŽIVKO, *VIC. Osnovno moralno bogoslovlje*, Zagreb 1938., str. 239.

4) B. HARING, *Kristov zakon*, sv. 1., Zagreb 1973., str. 277—78.

5) TOMA AKVINSKI, *Summa Theologiae*, II—II, 120 2, ad 2.

6) Usp. F. D'AGOSTINO, *La dottrina dell'epichela nel pensiero di Edouard Hamel*, Rivista di Teologia Morale I, n. 2 (1969), str. 148—149.

7) Usp. E. HAMEL, *Fontes graeci doctrinae de epikela*, Periodica de re morali, canonica, liturgica LIII (1964), str. 177—180.

područja donosi brojne primjere. U epikeji on vidi neku vrst nad-pravednosti. Prema poimanju Alberta Velikog nije bitno kada neki podložnik ne može poslušati slovo zakona, nego kako bi se ostvarila veća pravednost⁸.

Sv. Albert primijenjuje epikeju i na pozitivni Božji zakon. Kao primjer navodi slučaj Davida i njegovih pratilaca koji su iz hrama uzeli hljebove koje inače oni nisu smjeli jesti (1 Sam 21, 4 slj.).

Sv. Toma Akvinski se u izlaganju načela o primjeni epikeje pokazuje na prvi pogled manje elastičnim od svog velikog učitelja. On uvijek traži veoma ozbiljan razlog iz kojega jasno proizlazi da bi opsluživanje zakona u pojedinim slučajevima bilo loše, pogrešno i protiv općeg dobra. Krepost epikeje je ta koja treba donijeti ispravan sud o okolnostima u kojima zakon ne obavezuje. Ona je i moralna krepost — subjektivni dio kreposti pravednosti⁹ — koja nas potiče da radimo u skladu s tim razboritim sudom. Osim toga epikeja tumači, sudi i primijenjuje zakone po načelu jednakosti i dobrote, tj. ravna se prema zahtjevima pravednosti i općeg dobra¹⁰.

Konačno, Franjo Suarez navodi tri slučaja kada se treba poslužiti epikejom: a) ako je zakon toliko težak da nadmašuje naše sile, tada bi onaj koji bi slijedio slovo zakona radio loše; b) ako je zakon toliko nedostatan da bi onaj koji bi slijedio njegov doslovni smisao radio ne samo loše nego i za podložnike nepodnošljivo. I u ovom slučaju zakon nadilazi podložnikove sile; c) ako se predmnijeva da zakonodavac nije ni imao nakane učiniti ovakav zakon¹¹.

Razborita upotreba epikeje

Epikejom se ne možemo poslužiti na području božanskog prava jer ono nalaže i brani što je po sebi, tj. u svakom slučaju dobro ili zlo. Teško je pretpostaviti da bi božanski zakon mogao biti nepotpun. Ali i tu može postojati nedostatak i to u »ljudskom izražavanju« božanskog zakona pa se također i ovdje može primijeniti epikeja¹².

Kad je riječ o crkvenim zakonima treba voditi računa o tome da li se radi o tzv. ništetnim ili pak o ostalim zakonima. Kod ništetnih zakona nema mjesta epikeji. Na ostale crkvene zakone, ravnajući se po načelu da »pozitivni zakon ne obavezuje uz velike teškoće«, lakše se primjenjuje epikeja¹³.

U građanskim zakonima, piše A. Živković, epikeja se u teoriji ne priznaje niti se u praksi ikada provodi¹⁴.

8) E. HAMEL, *L'usage de l'épikie*, Studia Moralia III (1965), str. 54.

9) Usp. TOMA AKVINSKI, Nav. mj.

10) Usp. B. H. MERKELBACH, *Summa Theologiae Moralis*, 10. izd., Brugis Belgica 1959., vol. I., str. 265.

11) Usp. E. HAMEL, *Epichela*, Dizionario enciclopedico di Teologia Morale, 2. izd. Roma 1973., str. 336—337.

12) Usp. A. BRIDE, *Epikie*, Catholicisme hier, aujourd'hui, demain (encyclopédie en sept volumes) vol. 4., st. 313.

13) Usp. A. BRIDE, Nav. mj.

14) A. ŽIVKOVIĆ, Nav. dj., str. 240.

Završavajući ovaj kratak prikaz o ulozi kreposti ekipeje u oblikovanju ispravne savjesti donosimo misli poznatog moraliste D. M. Prümmera koji kaže da se za ispravnu upotrebu epikeje traži »exquisitum iudicium, matura prudentia, animi candor, iustitiae amor«¹⁵.

15) D. M. PROMMER, *Manuale Theologiae Moralis secundum principia S. Thomae Aquinatis*, 2. izd., Friburgi Brisgoviae MCMXXIII., vol. 1., str. 148.